

Мельник Алла

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри германських і романських мов,
Київський національний лінгвістичний університет
м. Київ, Україна
alla-i@ukr.net

ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

***Анотація.** Увиразнено сутність поняття «дистанційне навчання» й акцентовано на важливості його осмислення в сучасних умовах (зокрема в умовах воєнного стану). Виснувано, що дистанційне навчання (ДН) має багато проблем щодо відносин у площині «викладач-студент»: його якість погіршилась після початку повномасштабного вторгнення росії, яке зробило неможливим не тільки аудиторне навчання, а й обмежило можливості проведення дистанційних занять в синхронному режимі. Проведене анкетне опитування студентів показало, що найкращими способами розв'язання проблем ДН в сучасних умовах є одержання навчальної інформації у змішаному (синхронно-асинхронному) режимі, обов'язкове проведення фільмування занять та надання спільного доступу до них, проведення контролю знань в асинхронному режимі, зменшення об'єму самостійної роботи та налагодження комунікації між викладачем та студентами задля швидкого інформування про відміну, перенесення чи відпрацювання заняття.*

***Ключові слова:** дистанційне навчання, воєнний стан, здобувач вищої освіти, змішаний (синхронно-асинхронний) режим.*

***Annotation.** The essence of the notion «distance learning» has been emphasized, and the importance of its understanding in the realm of modern conditions (particularly under martial law) has been highlighted. To achieve the goal of the research, such methods as student surveys, analysis, synthesis, study of*

scientific literature and Internet sources on the pertinent problem of distance learning (henceforth DL) are used. DL is supposed to take into account the changes that have taken place in the educational information structure of modern society, that determines the relevance of the development and implementation of information and communication technologies. It has been inferred that DL has many problems related to the relationship in the dimension «teacher-student». The quality of DL has deteriorated since the beginning of the full-scale invasion of russia, that made it impossible not only to conduct classroom training, but also limited the possibility of conducting DL in synchronous mode. A survey of students has shown that the best ways to solve the problems of learning in modern conditions are: obtaining educational information in a mixed (synchronous-asynchronous) mode, mandatory recording of classes and providing shared access to them, conducting knowledge control in an asynchronous mode, reducing the amount of independent work and establishing communication between the teacher and students (for quick information about the cancellation, postponement or completion of classes).

Key words: *distance learning, martial law, higher education applicant, a mixed (synchronous-asynchronous) mode.*

Актуальність теми. Протягом останніх кількох років система освіти зазнала кардинальних змін, що впроваджувались в терміновому порядку через різке загострення епідеміологічної ситуації в світі у 2020 році. Українська система освіти була вимушена перелаштовуватися вдруге, після повномасштабного вторгнення росії на територію України 24 лютого 2022 року. Вона досить швидко адаптувалась до дистанційного формату після початку карантину, але з впровадженням воєнного стану необхідно було повторно пристосовуватись та шукати шляхи як убезпечити студентів під час навчального процесу, не втрачаючи при цьому якість та ефективність освіти в інтересах особистісної вартості майбутніх фахівців. Наразі дистанційна освіта – не примха, а єдина необхідність, оскільки у сучасних умовах проведення

звичайного аудиторного навчання є вкрай небезпечним та, загалом, неможливим.

Водночас надмірність ІКТ не залишає можливостей для емоційного контакту зі студентами, повноцінного живого спілкування з колегами та студентами, ефективного застосування онлайн-методів інтерактивного навчання; створює нерівні технічні можливості для освітнього процесу в дистанційному форматі; сигналізує нездатність і неготовність більшості студентів здобувати, опрацьовувати й засвоювати необхідний навчальний матеріал самостійно, обмежує їх залучення до комунікативних і групових видів роботи. Ситуація, що склалася в освіті, засвідчила недосконалість дистанційної системи навчання та уможливила окреслення нових шляхів її розвитку.

Перспективи використання дистанційного навчання (ДН) у вищій школі, науково-методичні підходи до реалізації ДН в Україні та за кордоном, специфіку реалізації ДН в умовах карантинних обмежень досліджували та аналізували українські та іноземні науковці. Коло питань, яке було порушене, є дуже широким, однак потребує глибшого дослідження в умовах сьогодення. Є проблеми удосконалення ДН у процесі фахової підготовки здобувачів вищої освіти.

Мета статті – окреслити стан та основні проблеми використання технології ДН в умовах воєнного стану.

Для її досягнення слід виконати такі **завдання**:

- констатувати основні аспекти ДН у вищій освіті;
- оцінити стан та якість ДН в умовах сьогодення;
- висвітлити основні проблеми ДН в умовах війни та встановити можливі шляхи їх розв'язання.

Результати дослідження. В Україні необхідність активного впровадження комп'ютерних освітніх технологій, раціонального комбінування традиційного й ДН здобувачів вищої освіти сигналізується вітчизняними нормативними документами, що регулюють її здійснення, зокрема закони України «Про освіту» (ред. 2020), «Про вищу освіту» (ред. 2020), «Про Національну програму

інформатизації» (ред. 2020), Положення про дистанційне навчання (ред. 2020), Концепція цифрової трансформації освіти і науки на період до 2026 року (проект 2021), Концепція розвитку цифрових компетентностей та затвердження плану заходів з її реалізації (2021), Опис рамки цифрових компетентностей для громадян України (2021), Лист МОН України №1/9-249 щодо організації поточного, семестрового контролю та атестації здобувачів освіти із застосуванням дистанційних технологій (2020), тощо.

В. Кухаренко називає ДН взаємодією педагога та студентів на відстані, що висвітлює всі притаманні освітньому процесу компоненти (мета, зміст, методи, форми організації, засоби навчання) специфічними засобами технологій Інтернету [4]. Враховуючи вагому роль цього навчання, вважаємо за необхідне розглянути його докладніше.

Аналіз науково-педагогічної літератури дає підстави стверджувати, що деякі вчені під ДН мають на увазі відповідний процес, зокрема процес навчання, взаємодії, організації навчання тощо, трактують ДН як особливу форму організації навчання.

Розглядаючи ДН як форму навчання, що передбачає взаємодію суб'єктів навчання на відстані з використанням певних технологій і засобів, прихильники зазначеної ідеї [7], [8] наголошують на тому, що таке навчання в основі має самостійне здобування знань, ґрунтується на принципах самостійності та містить значну частину матеріалу для самостійного вивчення. Прихильники іншого підходу трактують ДН як технологію чи сукупність кількох технологій, але при цьому теж виділяють самостійну роботу здобувачів як його обов'язкову складову.

І. Блощинський вказує на диверсифікацію підходів до розуміння поняття «дистанційне навчання». З-поміж широкого спектра представлення різних трактувань цієї дефініції дослідник визначив на основі врахування організації діяльності здобувача два основні підходи, які є кардинально протилежними. До першого підходу належать дослідження, де студент є пасивною особою через відсутність організації його особистої освітньої діяльності. Це пояснюють тим,

що він отримує від викладача готову навчальну інформацію, певні завдання, інструкції до їх виконання та надсилає виконану самостійну роботу викладачеві. У такому разі відбувається обмін інформацією між студентом і викладачем за допомогою засобів телекомунікацій або інформаційних мереж [1, с. 20].

Ми поділяємо думку прихильників другого підходу, де викладач, створюючи інтерактивне освітнє середовище шляхом інтеграції ІКТ, у такий спосіб залучає студентів до безпосередньої активної взаємодії і тим самим підвищує продуктивність їхнього індивідуального учіння.

Таким чином, аналіз науково-педагогічної літератури засвідчує, що вчені висловлюють різні позиції щодо тлумачення суті ДН. Проте об'єднувальною складовою в наведених визначеннях є те, що здійснення цього навчання можливе лише за допомогою використання ІКТ.

Проаналізувавши різні позиції вчених щодо визначення поняття «дистанційне навчання», узагальнимо, що спільним для цих визначень є те, що ДН передбачає:

- віддалене навчання та взаємодію викладача і студента незалежно від місця їх знаходження та часу її реалізації;
- широке застосування різних технологій навчання (традиційних й інноваційних комп'ютерних);
- свободу вибору здобувачами навчальних дисциплін;
- можливість виконувати різні дидактичні завдання;
- наявність самостійної роботи як обов'язкової складової ДН, високий рівень внутрішнього контролю і здатність до самонавчання учасників освітнього процесу.

Проаналізувавши визначення вчених, *під ДН у вищій школі* ми розуміємо універсальну форму навчання студентів, яка передбачає їх взаємодію з викладачем на відстані за допомогою широкого використання ІКТ у синхронному або асинхронному режимах, що забезпечує самостійність кожного суб'єкта та гнучкість освітнього процесу.

Науковці, котрі розробляли теорію і практики впровадження технологій ДН [3; 4; 6], вважають, що його характерними особливостями є гнучкість, доступність, мобільність; модульність; асинхронність; масовість; рентабельність; інтерактивність; нова роль викладача; нові вимоги до студента; технологічність; соціальна рівність; інтернаціональність.

Авторській позиції також імпонують сформульовані погляди про такі характерні переваги та можливості ДН як: «стирання кордонів» між університетами та країнами, адже у вільному доступі є багато курсів українських та закордонних ВНЗ, які може прослухати будь-хто бажаючий; можливість навчатись у зручному місці та у зручний час; легше поєднувати з професійною діяльністю; комунікація з викладачем у зручний спосіб; збільшення кількості годин самостійної роботи, тому студенти можуть більше часу приділяти вивченню цікавої для них теми; залучення в освітній процес новітніх технологій, що дозволяє зробити навчання більш цікавим та різноманітним; вдосконалення самоорганізації та самостійності студентів, прагнення до знань; мотивування викладачів «йти в ногу з часом», опановувати нові технології та методи навчання [2].

Розуміючи широкі можливості в оптимізації освітнього процесу, ДН створює для студентів якісно нові можливості для творчого саморозвитку і доступ до нетрадиційних джерел освітніх ресурсів, підвищує ефективність самостійної роботи, формує та вдосконалює професійні вміння, а для викладачів створює передумови для реалізації нових форм і методів навчання, що підвищують якість здобувачів освіти.

Перераховані особливості вказують на переваги ДН перед іншими організаційними формами навчання, але разом з цим створюють певні труднощі в організації освітнього процесу та проблеми психолого-педагогічного характеру, а саме: неможливість повністю ідентифікувати особу студента; можливість необ'єктивної оцінки знань; низький рівень фінансування та, як наслідок, технічного оснащення; відсутність уніфікованої моделі, форми та технології організації дистанційної освіти в ЗВО України [5].

У світлі обраного дослідження основними недоліками організації ДН є:

- відсутність реального спілкування студентів і викладачів;
- потреба в наявності певних індивідуально-психологічних умов;
- потреба в постійному доступі до освітніх ресурсів, які є в мережі;
- недостатня кількість практичних занять, що впливає на розвиток комунікативних умінь;
- відсутність постійного контролю за діяльністю студентів, який для більшості з них є стимулом та мотивацією до навчання.

Важливо відзначити, що *за способом одержання навчальної інформації розрізняють: синхронні, асинхронні та змішані навчальні системи.*

Синхронні системи припускають одночасну участь у процесі навчальних занять студентів і викладача. Найпоширенішими такими системами є платформи для відео-конференцій (Zoom, Skype, Google Meet, Microsoft Teams).

Асинхронні системи не вимагають одночасного зв'язку студентів і викладача. Студент сам вибирає час і план занять. До таких систем належать матеріали курсів, які надсилаються студентам і певні завдання до них. Студент повинен самостійно опанувати матеріал і за потреби зв'язатися з викладачем для уточнення певних моментів чи обговорення певних питань, які виникли у ході самостійного навчання. Такими платформами можуть бути як звичайні месенджери, гугл-пошта, так і спеціальні платформи, такі як Google Class, Google Drive. Також зараз для українців доступно багато курсів на платформах типу Coursera, які також можуть використовуватись як асинхронні системи.

Змішані системи — це системи, що використовують елементи як синхронних, так і асинхронних систем. До прикладу, лекції та семінарські заняття проводяться у Microsoft Teams, але також надається посилання на гугл-диск з матеріалами, з якими студенти можуть додатково ознайомитись.

Повномасштабне вторгнення росії на територію України зробило неможливим не тільки аудиторне навчання, а й обмежило можливості проведення дистанційних занять в синхронному режимі.

Перша причина – повітряні тривоги, під час яких необхідно знаходитись в укритті, бомбосховищі чи іншому безпечному місці. Часто укриття знаходяться в підвальних приміщеннях чи метро, де відсутній мобільний зв'язок та інтернет, що робить неможливим приєднання до занять.

Друга причина, що з'явилась у нашому житті зовсім нещодавно, – масові відключення електроенергії через масовані ракетні обстріли об'єктів критичної енергетичної інфраструктури, відключення світла, що є необхідними для стабілізації роботи систем.

На жаль, у різних регіонах різна ситуація, графік у випадку аварійних чи екстрених відключень передбачити неможливо, і дуже важко спланувати свій день. Тому наразі переважає асинхронний спосіб одержання навчального матеріалу, що передбачає самостійне опанування студентом навчального матеріалу і виконання більшої кількості самостійних робіт.

З метою моніторингу якості ДН в умовах сьогодення у листопаді 2022 року було проведено опитування серед студентів різних факультетів Київського національного лінгвістичного університету, Національного авіаційного університету та Східно-європейського слов'янського університету. Велику аудиторію було охоплено задля більш об'єктивних результатів, щоб нівелювати суб'єктивне ставлення студентів до свого факультету / університету. Також опитування було абсолютно анонімним та складалося з 12 запитань, серед яких були запитання з відкритою відповіддю (вказати свій університет, факультет), тестові питання з одним варіантом відповіді та з множинним вибором. Учасники анкетування – 60 студентів різних університетів, факультетів та курсів. Серед учасників опитування найбільше студентів 2 і 3 курсів першого (бакалаврського) та 1 курсу другого (магістерського) рівнів вищої освіти.

Перші запитання анкетного опитування спрямовані на визначення рівня задоволення якістю ДН (рис. 1), другі запитання висвітлюють проблеми ДН в умовах війни (рис. 2).

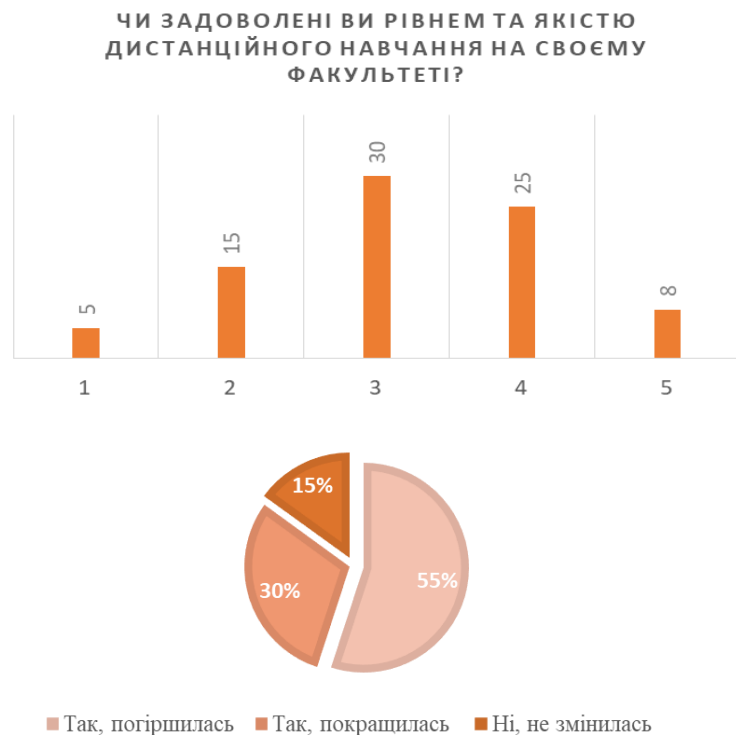

Рис. 1. Результати опитування думки студентів щодо рівня задоволення якістю ДН

На рис. 1 представлено дві діаграми. Гістограма демонструє, що більшість студентів оцінює якість ДН на своєму факультеті на 3 бали з 5 можливих (де 1 бал – абсолютно незадоволений(-а), 2 бали – радше ні, аніж так, 3 бали – у чомусь так, у чомусь ні, 4 бали – радше так, аніж ні, 5 балів – повністю задоволений (-а)).

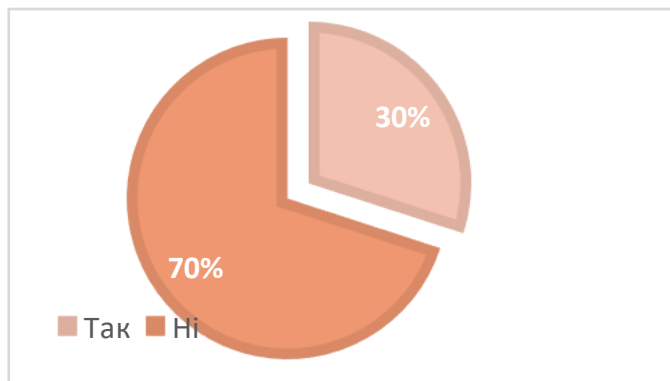
Проте можна помітити певне зміщення вправо, що вказує на те, що більшість респондентів більше задоволені якістю ДН, аніж ні. Круговий графік демонструє думку учасників опитування щодо зміни якості освіти з початком війни. Так, більшість респондентів (55%) вважають, що якість ДН погіршилась після початку повномасштабного вторгнення росії.

Під час війни найбільш актуальним є питання безпеки студентів та викладачів. Зважаючи на це, багатьма університетами було введено заборону на проведення занять під час повітряних тривог. Як видно з першого графіку на

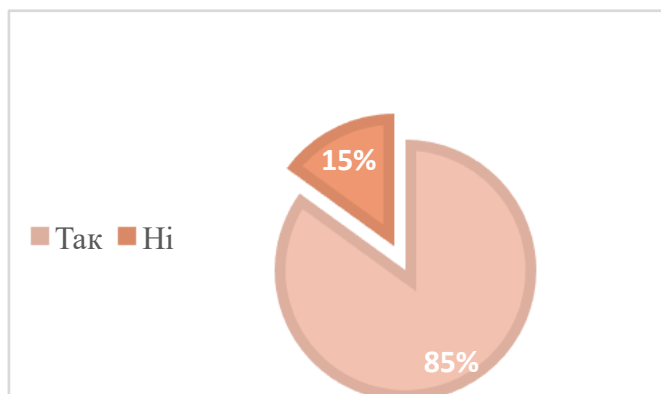
1. Чи проводять у Вас онлайн-заняття під час тривоги?

2. Чи ставлять Вам бали за відвідування в умовах відключень світла та повітряних тривог?

3. Чи є у Вас проблеми з відвідуванням онлайн-занять, пов'язані з відключеннями електроенергії?

4. Чи виникали у Вас проблеми з викладачами (пропуск занять) через відключення світла?

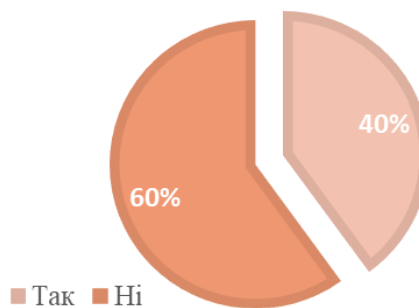

Рис. 2. Приклади питань, що висвітлюють проблеми ДН в умовах війни

рис. 2, деякі викладачі (15 %) схильні все ж порушувати цю заборону та продовжувати онлайн-заняття при оголошенні повітряної тривоги.

Важко зрозуміти, чи доцільно ставити бали за відвідування під час тривоги, адже студент зобов'язаний подбати в першу чергу про свою безпеку, а іноді це неможливо поєднати з відвідування онлайн-занять.

Зовсім нещодавно в житті всіх українців з'явилася нова непередбачувана обставина – відключення електроенергії. При масових відключеннях світла

зникає мобільний зв'язок та інтернет, тому багато хто не має можливості приєднуватися до занять. У цьому випадку контроль присутності стає майже абсурдним, адже відключення електрики – обставина, що не залежить ні від студентів, ні від викладачів. Як з'ясувалося з другого графіку рис. 2, 30 % викладачів продовжують виставляти бали за відвідування.

Відповідно до графіку 3 на рис. 2, у більшості опитаних є проблеми з відвідуванням пар при відключеннях світла. На графіку 4 видно, що у 40 % респондентів виникали проблеми з викладачами через пропуск занять та невчасну здачу робіт в умовах окреслених проблем.

Після початку масових відключень електрики збільшилась кількість самостійних робіт, зокрема письмових (презентації, доповіді, реферати).

Це пояснюється неможливістю іноді проводити викладачами онлайн-заняття (за відсутності світла та інтернету) і необхідністю все одно оцінювати роботу студентів. Це додаткове навантаження є зрозумілим, але надмірним.

За результатами опрацювання отриманих даних відповідно до лівої діаграми на рис. 3, 61 % респондентів вважають, що кількість письмових робіт збільшилась. Права діаграма демонструє той факт, що переважна більшість студентів не встигають виконувати повний об'єм робіт: 57 % опитаних студентів здають завдання із запізненням, а 30 % вимушені навіть нехтувати виконання деяких робіт.

Проведене опитування студентів передбачало виокремлення можливих варіантів вирішення проблем ДН в сучасних умовах. Узагальнені результати представлено на рис. 4.

За результатами опрацювання отриманих даних цього опитування, студенти першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти вважають, що подання інформації у змішаного режимі, обов'язкове фільмування проведення занять та надання спільного доступу до них або до конспектів, проведення контролю знань в асинхронному режимі, зменшення об'єму самостійної роботи, налагодження комунікації між викладачем та студентами задля швидкого інформування про відміну, перенесення чи

відпрацювання заняття є найкращими способами розв'язання проблем ДН в умовах воєнного стану.

Чи вважаєте Ви, що з моменту початку масових відключень світла, кількість письмових робіт збільшилась?

Чи встигаєте Ви виконувати всі роботи?

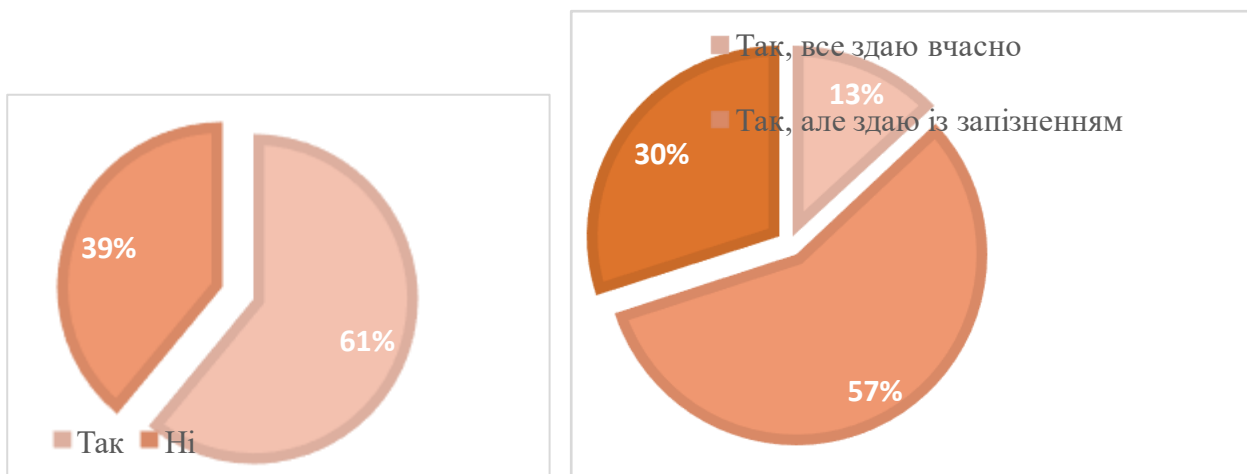

Рис. 3. Запитання щодо збільшення навантаження на студентів з початком масових відключень електроенергії

Рис. 4. Результати опитування щодо варіантів вирішення проблем дистанційної освіти в умовах війни

Висновки. Підсумовуючи сказане вище, можемо виснувати, що сьогодні ДН – це нова реальність, якій в багатьох моментах традиційне аудиторне навчання істотно поступається і таке навчання буде продовжувати існувати навіть після закінчення війни.

Поряд із особливостями, що вказують на переваги ДН перед іншими організаційними формами навчання, воно має багато проблем, що стосуються відносин у площині викладач-студент, які можна нівелювати за допомогою використання моделей змішаного навчання.

Таке навчання в освітньому процесі ЗВО поєднує переваги форм і методів дистанційного та традиційного навчання та зводиться до раціонального й синергетичного їх поєднання з можливістю вибору студентом зручного часу, місця, власного темпу учіння, індивідуальної освітньої траєкторії, що дозволяє використати їхні найсильніші сторони і мінімізувати слабкі.

Перспективами подальших педагогічних розвідок є узагальнення проблем змішаного навчання у закладах вищої освіти, дослідження його поширених моделей, впровадження у освітній процес майбутніх викладачів.

Список використаних джерел

1. Блощинський, І. Г. (2015). Сутність та зміст поняття «дистанційне навчання» в зарубіжній та вітчизняній науковій літературі. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*, 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2015_3_4 (дата звернення: 10.02.2023).
2. Каук В.І., Гребенюк В.О., Пуголовок К.М., Водяницький Д. В. (2020). Виклики, які надають нові можливості. / Екстрене дистанційне навчання в Україні: монографія / за ред. В. М. Кухаренка, В. В. Бондаренка. Харків: Вид - во КП «Міська друкарня», 2020. С. 223 – 231
3. Кіяновська, Н. М., Рашевська, Н. В., & Семеріков, С. О. (2014). Теоретико-методичні засади використання інформаційно комунікаційних технологій у навчанні вищої математики студентів інженерних спеціальностей у Сполучених Штатах Америки. *Теорія та методика електронного навчання*,

5(1(5): спецвипуск «Монографія в журналі». URL: https://lib.iitta.gov.ua/706819/1/krs_mono.pdf дата звернення: 10.02.2023).

4. Кухаренко, В. М. (2016). Теорія та практика змішаного навчання [монографія]. Миськдрук, НТУ «ХПІ», 2016. 284 с.

5. Проблеми і суперечності у впровадженні дистанційного навчання в освітньому процесі закладів вищої освіти. Головна. URL: <https://sno.udpu.edu.ua/index.php/naukovo-metodychna-robota/95-innovatsiini-pedahohichni-tekhnologii-v-zahalnoosvitnii-shkoli-teoriia-tapракtyka/409-problemi-i-superechnosti-u-vprovadzheni-distantsijnogonavchannya-v-osvitnomu-protsesi-zakladiv-vishchoji-osviti> дата звернення: 10.02.2023).

6. Ткачук, Г. В. (2019). Теоретичні і методичні засади практично-технічної підготовки майбутніх учителів інформатики в умовах змішаного навчання (Докторська дисертація. Національний педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, Київ). URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/25570> дата звернення: 10.02.2023).

7. Штихно, Л. В. (2016). Дистанційне навчання як перспективний напрям розвитку сучасної освіти. *Молодий вчений*, 6 (33), 489–492.

8. Moore, M., Anderson, G., William, G. (2003). *Hand book of distance Education*. Erlbaum Associates.